

LA TOPONÍMIA URBANA DE PETRA. APROFITAMENT DIDÀCTIC

Maria Consolació Genovart Rapado

1. INTRODUCCIÓ I DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA

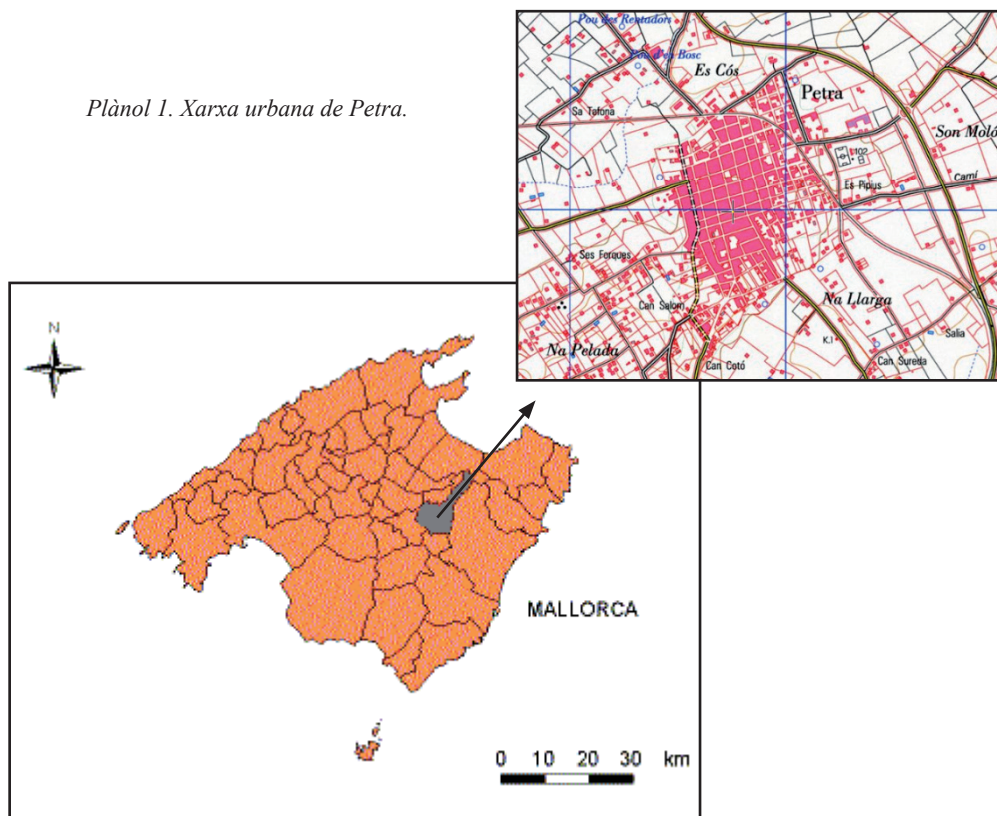
El topònim de Petra en l'actualitat encara és un misteri, segons algunes fonts el nom no prové de les ordinacions del rei Jaume II, sinó que abans de l'any 1300 ja existia. Dit això, es barregen dues hipòtesis, la primera és que Petra va adoptar el nom de l'església de Sant Pere, assentada al poble. Per contra, la segona possibilitat planteja que el mot Petra és molt similar a 'pedra', per la qual cosa s'hauria adoptat el nom d'una de les característiques del terreny on es va establir el nucli de població.

El nucli de Petra es troba situat a l'est de l'illa de Mallorca, més concretament al pla existent entre la serra de Tramuntana i les serres de Llevant, limita amb els termes municipals de Sant Joan, Ariany, Vilafranca, Sineu, Santa Margalida, Sant Llorenç des Cardassar, Artà i Manacor. El terme municipal té una superfície de 70 km² que configuren una forma allargada, la qual cosa dóna l'oportunitat d'observar tres paisatges diferents: el pla, aprofitat per cultivar-hi cereals, el puig de Bonany, amb 315 metres sobre el nivell del mar, que és el punt més elevat del terme, i sa Marineta, caracteritzada perquè presenta barrancs a causa de l'acció dels torrents (Andreu, J., Grimalt, M., Riera, A. 2000, 6-7).

Amb relació al nombre d'habitants, cal comentar que les xifres han anat en augment sobretot els darrers quinze anys, amb motiu de la forta onada migratòria que ha sofert el conjunt de l'Estat espanyol. L'any 2010 el nombre d'habitants de Petra era de 2.928 persones, de les quals el 13 per cent eren estrangeres.

Pel que fa als llocs d'interès, podem destriar-ne de temàtica religiosa, com: l'església parroquial de Sant Pere, el convent de Sant Bernadí, el santuari de la Mare de Déu de Bonany, el convent de Sant Francesc i la casa natal i el museu de fra Juníper Serra. D'altra banda, cal mencionar alguns llocs paisatgístics tan interessants com el torrent de na Borges, la cova dels Voltors, el talaiot de Son Homar i els nombrosos molins de vent que encara avui són presents al poble.

Plànol 1. Xarxa urbana de Petra.

Mapa 1. Localització del terme municipal de Petra.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

La primera tasca del present estudi ha estat fer una llista amb els noms de les vies urbanes del poble, d'aquesta manera s'ha aconseguit assolir el primer objectiu: classificar la xarxa urbana en topònims i antropònims.

A continuació, i per abastar el segon objectiu, s'ha realitzat una subclassificació de les vies urbanes a partir de la divisió inicial.

L'últim propòsit ha estat traçar un itinerari pel nucli de població, amb les aturades i les respectives explicacions pertinents en cada una, per tal d'obtenir un recurs didàctic profitós per a l'ensenyament.

3. LA TOPONÍMIA URBANA DE PETRA

Abans de l'any 1300 a Petra ja s'havia iniciat el desenvolupament urbà del poble, aquest estava format per dos eixos principals, el carrer des Barracar Baix i el carrer des Barracar Alt, units

pel carrer del Pare Francesc Palou i connectats pel carrer de la Unió. Després del repartiment de Jaume II s'estableix una nova estructura urbana en forma quadrícula que respon a la necessitat d'apropar l'aigua al poble i de cultivar en terrenys plans. Cal assenyalar que aquesta quadrícula estava conformada per set carrers (*Cruz, Rectoria, Mayor, Hospital, Manacor, Font i Forà*) i set travesses (*Botelles, Fideos, Pozo, Sol, Palma, Ordines i Ample*), i que la seva superfície ascendia a 123.000 m², quasi 18 quarterades (Galmés 2000, 93 i 96).

En l'actualitat, la majoria de noms de les vies urbanes que conformen el poble no han sofert gairebé canvis, a excepció dels carrers que configuren el nucli històric de Petra. Seguidament es presenta la primera taula, que fa referència a la denominació dels carrers antics i les modificacions que han tingut fins a l'actualitat.

Taula 1. Nomenclàtor dels carrers del nucli antic de Petra, segons diversos documents

Estims de 1578	Cadastre de 1717	Llista de parroquians de 1784	Cadastre de 1800	Amillaments de 1864	Nomenclàtor aprovat el 1996
Lo carrer dit den Vall	Carrer 1 Barracar	Carrer de la Creu del Vall y Barracar	Carrer Pr.	Calle de la Cruz	Carrer de sa Creu
Lo carrer de Francesc Homar	Segon carrer	Carrer de la Rectoria	Carrer II	Calle de la Rectoria	Carrer de sa Rectoria
Lo carrer de la Ecclesia	Carrer 3 y Major	Tercer carrer o carrer Major	Carrer III y Maior	Calle Mayor	Carrer Major
Les cases y trastas de terra situats en lo lloch del barracar			Barracar	Barracar Alto Barracar Bajo	Carrer des Barracar Alt Carrer des Barracar Baix
	Lo Arraval	Lo Arraval		Calle del Arrabal Calle Vieja del Arrabal	Carrer de s'Arraval Carrer Vell de s'Arraval
Lo carrer dit del Melcior Genovard	Carrer 4	Carrer d'en Fiol	Carrer III	Calle del Hospital	Carrer de l'Hospital
Lo carrer dit de M. Barthomeu Canet Prevere	Carrer 5	Carrer d'en Collet y la Rulla	Carrer V	Calle de Manacor	Carrer de Manacor Carrer d'en Collet Carrer de sa Rutla

Lo carrer de Jaume Riutort	Carrer 6	Carrer sisè	Carrer VI	Calle de Font	Carrer d'en Font
Lo carrer de l'hort de l'hereu	Carrer 7	Carrer Últim o Forà	Carrer VII	Calle Forà	Carrer Forà
Lo carrer de la rectoria que es fa de nou	Primera travessa	Travessa de la Rectoria	Travessa VII	Calle Ordinas	Carrer de n'Ordines
Lo carrer per lo qual se va a la Ciutat	Travessa 2a	Travessa de D. Garau	Travessa VI	Calle de Ciutat	Carrer de Palma
Lo carrer de Pere Alçamora	Travessa 3a	Travessa del Rd. Rullan	Travessa V	Calle del Sol	Carrer des Sol
Lo carrer dit d'en Xibergo	Travessa 4a	Quarta travessa	Travessa IV	Calle del Pozo	Carrer des Pou
Lo carrer dit de Pere Font	Travessa 5a	Quinta travessa	Travessa III	Calle de los Fideos	Carrer de Francesc Torrens
Lo carrer de Michel Serralta alias Xibergo Bassa	Travessa 6a	Sexta travessa	Travessa II	Calle de Botelles	Carrer de Califòrnia
Lo carrer nou	Travessa Última	Carrer de las Parras	Travessa I	Calle de las Parras	Carrer de ses Parres
				Calle del Convent	Carrer des Convent
				Calle de la Manega	Carrer de la Mániga

(Font: *Galmés 2000, 153*)

Segons els estims del segle XVI, la majoria de noms de carrers eren dedicats a personatges il·lustres. En canvi, si observam els cadastres de 1700 i 1800, la denominació de les vies urbanes presenta una numeració, per la qual cosa, i fora els amillaments de 1864 i el nomenclàtor de 1996, seria complicat reconèixer a quines vies urbanes fan referència.

Així com ha anat evolucionant el nom dels carrers també ho ha fet el nombre de les vies urbanes, en l'actualitat són 81, tenint en compte els carrers, carrerons, places, avingudes i

passeigs. Cal dir que el present estudi no inclou els noms dels camins rurals del poble, en aquest cas, l'anàlisi s'ha centrat en l'entramat urbà que dona forma a la imatge del poble de Petra.

A continuació es presenten dues taules, la primera fa referència als topònims de les vies urbanes, o sigui, als noms propis de lloc. La segona recull els antropònims relacionats amb els noms de les persones (noms, cognoms, noms de pila, malnoms i nom de casa) (Ordinas 2001, 25).

Taula 2. Topònims de les vies urbanes

Genèric	Topònim	Genèric	Topònim
Carrer	Nou	Carrer	de l'Hospital
Carrer	de Bellavista	Carrer	des Sol
Carrer	de les Escoles de Dalt	Carrer	des Fideus
Carrer	de s'Era Vella	Carrer	de la Pagesia
Carrer	des Marge	Carrer	de Monterrei
Carrer	de San Francisco	Carrer	dels Cantoners
Carrer	des Molins	Carrer	de Jalpan de Serra
Carrer	dels Àngels	Carrer	de Santa Praxedis
Carrer	de Santa Catalina	Carrer	de l'Església
Carrer	de la Mare de Déu de Bonany	Carrer	de les Gerrerries
Carrer	des Barracar Alt	Carrer	Ample
Carrer	Major	Carrer	de Villasota
Carrer	de s'Arraval	Carrer	de s'Hort d'Enfora
Carrer	Vell de s'Arraval	Carrer	de la Revolta Forana
Carrer	de la Rectoria Vella	Carrer	de San Diego
Carrer	des Barracar Baix	Carrer	de les Missions
Carrer	de la Mare de Déu de Lluc	Carrer	de San Gabriel
Carrer	de la Unió	Carrer	de Santa Bàrbara
Carrer	de Sant Jaume	Carrer	de Sierra Gorda
Carrer	de la Màniga	Carreró	des Racó
Carrer	Forà	Carreró	de s'Hort des Frares

Carrer	des Convent	Carrer	de Ciutat
Carrer	de ses Parres	Passeig	de l'Estació
Carrer	de ses Portasses	Plaça	de la Constitució
Carrer	de sa Creu	Plaça	de sa Creu
Carrer	de sa Rectoria	Plaça	de sa Rectoria
Carrer	de Califòrnia	Placeta	des Peix
Carrer	de Manacor	Placeta	des Convent
Carrer	des Pou	Nombre de topònims: 57	

Una vegada presentada la llista dels topònims, cal subclassificar-los per grups segons el que defineix el seu propi nom. D'aquesta manera, s'ha pogut dividir els topònims en set col·lectius diferents:

1. Descriptius, que fan referència a un element urbà, un edifici o una característica pròpia del carrer.

- Carrer de sa Creu: hi ha una creu a la part baixa de la via. Cal recordar que aquest carrer fou la via connectora entre el nucli antic (Barracar Baix i Barracar Alt) i el modern després de les ordinacions de Jaume II.
- Carrer des Barracar Alt i carrer des Barracar Baix, els quals constitueixen els eixos més antics de l'entramat urbà.
- Carrer Major, carrer de s'Arraval i carrer Vell de s'Arraval.
- Carrer des Marge, carrer de les Escoles de Dalt i carrer de ses Portasses.
- Carrer des Molins, ubicat a la zona més alta del nucli. Els molins, tal com s'observa a la fotografia, encara avui hi són presents i en bon estat de conservació.
- Carrer Nou, carrer de la Unió i carrer de la Màniga.
- Carrer de l'Hospital, el qual deu el nom al desaparegut hospital del poble, que estava situat en aquesta via.
- Carrer des Convent, en el qual es troba el convent de Sant Bernadí.
- Carrer de ses Parres, que recull el nom de les cases amb parres que s'ubicaven en aquest indret.
- Carrer de l'Església, carrer Ample i carrer de la Rectoria Vella, el qual rep aquest nom

Fotografia 1. Carrer des Molins

hipotèticament perquè la primera rectoria del poble es trobaria en aquest punt.

- Carrer de Bellavista, també localitzat a la part més alta del nucli, i des d'on s'observa una de les panoràmiques més clares dels nuclis de Manacor i Felanitx.
- Passeig de l'Estació, on en l'actualitat encara hi ha presents els edificis de l'antiga estació de tren.
- Plaça de sa Creu, plaça de sa Rectoria i placeta des Convent.

2. Exotopònims, o noms de lloc importats. Cal destacar la importància del beat Juníper Serra i les nombroses missions que va fundar a Amèrica, per aquest motiu destaquen noms de carrers com: de Califòrnia, de San Francisco, de Monterrei, de Jalpan de Serra, de Sierra Gorda, de San Gabriel, de San Diego, de Santa Bàrbara i carrer de Villasota (nom del vaixell que duagué fra Juníper Serra des de Cadis a Mèxic). Finalment, dins aquest apartat trobam el nom del carrer de Manacor, aquest nom prové d'una carretera secundària que arriba fins a la ciutat de Manacor.

3. Hagiotopònims, relacionats amb noms de sants. En el cas de Petra destaquen tres carrers en honor a les festes patronals: carrer de Santa Praxedis (la festivitat és el dia 21 de juliol), carrer dels Àngels (festa de la Mare de Déu dels Àngels, més popularment, festes del Convent, dia 2 d'agost) i carrer de la Mare de Déu de Bonany (en honor de la Mare de Déu del santuari de Bonany). Altres hagiotopònims són: carrer de Santa Catalina, carrer de la Mare de Déu de Lluc, carrer de Sant Jaume i carrer de Santa Bàrbara, aquest darrer està subclassificat com a exotopònim i com a hagiotopònim.

4. Referents a la situació geogràfica: carrer Forà, darrera via urbana que fundà el rei Jaume II; carreró des Racó, perquè està ubicat en un raconet del nucli; carreró de s'Hort des Frases, carrer de s'Hort d'Enfora, carrer de Ciutat: abans era la via principal que menava a Ciutat, i carrer de la Rectoria, denominat així perquè acaba a la parcel·la on hi ha la Rectoria.

5. Relacionats amb l'ocupació laboral: carrer de la Pagesia, en honor a l'activitat agrícola de temps passats, carrer dels Cantoners, relacionat amb l'extracció de cantons de marès, placeta des Peix, carrer de les Gerrerries, carrer de s'Era Vella i carrer de les Missions, referent a les nombroses missions que fundà fra Juníper Serra a Amèrica.

Fotografia 2. Carrer de la Pagesia

Fotografia 3. Carrer de la Revolta Forana

6. Topònims que ens recorden **esdeveniments històrics**: carrer de la Revolta Forana i plaça de la Constitució.

7. **Altres topònims** que no responen a cap de les anteriors subclassificacions són: carrer del Sol, referit a l'astre, carrer dels Fideus i carrer des Pou, hidrònim.

Taula 3. Antropònims de les vies urbanes

Genèric	Antropònim	Genèric	Antropònim
Carrer	de na Pelada	Carrer	de na Capitana
Carrer	de Can Casta	Carrer	de Miquel Ramis i Moragues
Carrer	d'en Collet	Carrer	de n'Ordines
Carrer	de Sebastià Rubí i Darder	Carrer	d'Antoni M. Alcover
Carrer	d'en Torrella	Carrer	des Caparrot de Ca n'Oms
Carrer	de sa Rutla	Carrer	del Pare Antoni Perelló
Carrer	de Fra Juníper Serra	Carrer	del Pare Francesc Palou
Carrer	de Francesc Torrens i Nicolau	Avinguda	del Rei Jaume II de Mallorca
Carrer	d'en Font	Plaça	Fra Juníper Serra
Carrer	d'en Botelles	Plaça	de Ramon Llull
Carrer	del Pare Miquel de Petra	Carrer	des Capellà Penya
Carrer	de l'Escultor Guillem Galmés	Carrer	de Costa i Llobera
Nombre d'antropònims: 24			

De la mateixa manera que s'ha realitzat una subclassificació dels topònims, també hi ha una subclassificació dels antropònims, els quals es divideixen en tres grups: eclesiàstics, malnoms i civils.

1. Eclesiàstics: carrer del Pare Miquel de Petra (religiós i arquitecte), carrer de Sebastià Rubí i Darder, carrer de Francesc Torrens i Nicolau, el qual treballà incansablement per donar a conèixer la figura i l'obra de fra Juníper Serra, carrer del Pare Antoni Perelló, carrer del Pare Francesc Palou, carrer des Capellà Penya, carrer i plaça de Fra Juníper Serra i plaça de Ramon Llull.

2. Carrers relacionats amb malnoms: de na Pelada, de Can Casta, d'en Collet, de sa Rutla, d'en Font, d'en Botelles, de na Capitana i des Caparrot de Ca n'Oms.

3. Antropònims civils definits per noms de persones il·lustres del poble de Petra, com també de fora: carrer de Costa i Llobera, dedicat al poeta i sacerdot, carrer de n'Ordines, carrer d'Antoni Maria Alcover, el gran lingüista de Manacor, carrer d'en Torrella (al carrer de Ciutat hi trobam

el casal de Can Torrella, que data dels segles XVI i XVII), carrer de l'Escultor Guillem Galmés, avinguda del Rei Jaume II de Mallorca i carrer de Miquel Ramis i Moragues, que continuà la tasca del pare Francesc Torrens.

4. ITINERARI DIDÀCTIC PEL NUCLI DE PETRA

En aquest apartat es proposa un itinerari pel nucli de Petra, el qual es defineix com una sortida amb aturades que s'aprofiten per explicar uns continguts i observar la realitat dels fets o elements urbans. Aquest recorregut consta d'11 aturades de 20 a 25 minuts cadascuna (vegeu el plànol 2). És aconsellable que cada membre del grup porti un plànol dels carrers de Petra amb la finalitat d'ubicar-se millor, també cal fer una petita aturada per descansar.

El punt de partida seria l'antiga estació de tren, construcció de 1879 on encara avui es mantenen dos edificis principals (la casa de l'estació i el magatzem) i altres construccions més petites com la caseta dels banys i el pou. Cal dir que aquests edificis han estat reformats els darrers anys, perquè quasi estaven en runes. A devora hi ha plaça de la Constitució, a la qual també cal fer referència.

L'antic quarter de la Guàrdia Civil seria el segon punt del recorregut, on s'explicaria que fou construït a final dels anys 20, que actualment s'hi troba el teatre de Petra i que algunes sales s'aprofiten per fer activitats culturals.

El següent punt el formarien les Escoles Velles o Escoles Graduades, les quals ocupen mitja illa i foren inaugurades l'any 1927. Fins fa pocs anys s'hi trobava la biblioteca municipal, però es canvià l'ús i actualment s'hi troba l'Ajuntament del poble.

A la quarta aturada hi observariem l'església parroquial de Sant Pere, de la qual destacam la grandiositat i l'estil gòtic. La construcció s'inicià l'any 1582 i es perllongà quasi dos segles. Davant l'entrada principal es troba la rectoria, amb un jardí i el monument de la Pagesa.

Ja dins el nucli històric del poble no poden faltar les dues places característiques de Petra. La primera és la plaça de Juníper Serra, on s'observa el seu monument, cal dir que anteriorment fou la

Fotografia 4. Plaça de Fra Juníper Serra

Fotografia 5. Antiga estació de tren i plaça de la Constitució

plaça de la Constitució i que abans era la plaça de la Torre. La segona plaça, actualment amb el nom de Ramon Llull, abans era coneguda com la plaça de l'Abeurador, i actualment es coneix popularment amb el nom de plaça del Brollador.

Anant de la plaça de Ramon Llull cap al carrer de l'Hospital trobam l'edifici de l'antic hospital de la vila, suposadament fundat al final del segle XV o al principi del XVI. Actualment s'hi troba la biblioteca municipal i la seu de la Mancomunitat del Pla.

Al setè punt, al carrer des Pou, s'hi ubica la placeta des Peix, amb l'edifici abans destinat a la venda d'aquest aliment. Actualment és un espai buit destinat a l'aparcament dels cotxes.

Tornant al carrer de l'Hospital hi ha el famós restaurant Es Celler, el qual a principi del segle XX, juntament amb la casa de Can Casta, formava un dels casals més grans del poble. Actualment al restaurant s'hi observen els pilars que separen les dues naus i els arcs faixons amb les voltes d'aresta de la coberta.

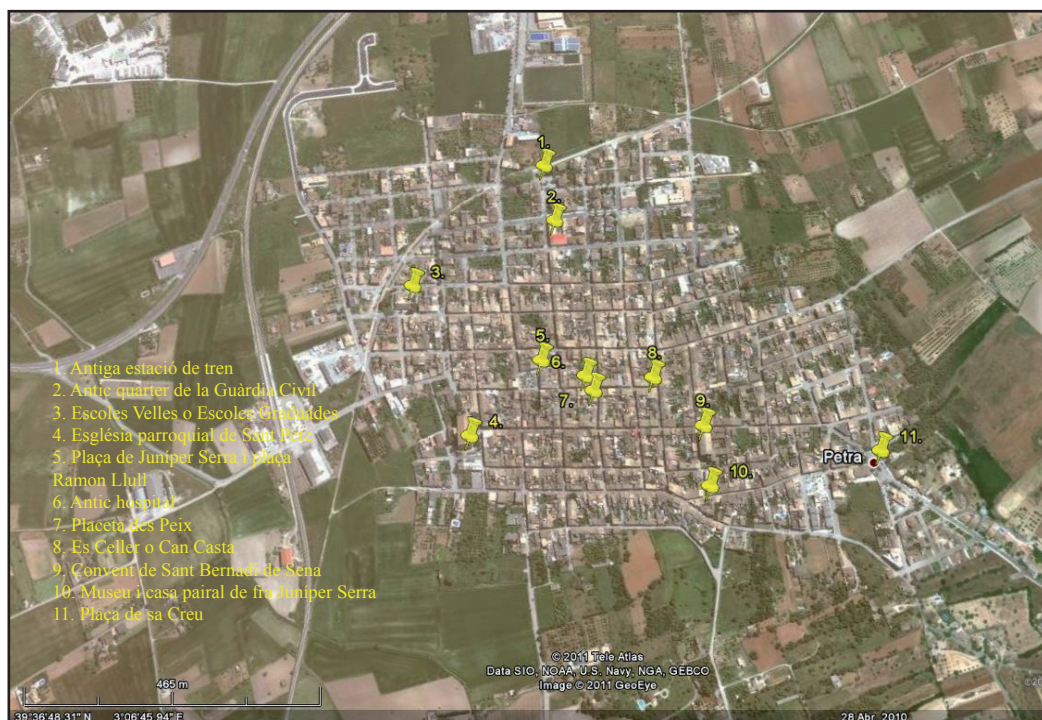
Una altra aturada important és el convent de Sant Bernadí de Sena, on l'any 1609 ja hi havia una petita església. Podem esmentar que els frares no sols es dedicaven a temes religiosos, sinó que part del temps l'invertien en l'educació dels al·lots del poble. Cal no oblidar que just darrere el convent hi ha la placeta des Convent, on es poden observar il·lustracions de temes religiosos.

Fotografia 6. Casa pairal de fra Juníper Serra

El desè punt és molt significatiu dins la història del poble, es tracta del Museu Juníper Serra i Centre d'Estudis Juniperians i la casa pairal de Juníper Serra. El museu és d'estil regionalista i s'inaugurà el 1959. Seguint pel mateix carrer, Barracar Alt, hi trobam la casa pairal de Miquel Josep Serra i Ferrer, aquesta és d'arquitectura tradicional vilatana dels segles XVII i XVIII.

L'última aturada és a la plaça de sa Creu, un dels indrets més alts del nucli, des d'aquí es poden contemplar els diversos molins que abans funcionaven al poble, per exemple: els molins de na Curta, d'en Font, d'en Vives o d'en Xim, i el molí d'en Tromper. A més, en aquest mateix punt es pot explicar que hi ha el celler de vins Miquel Oliver, atès que darrere la plaça hi ha l'actual nau dels vins. No hem d'oblidar fer referència a les tres creus que es troben al municipi (creu des Còdols, creu des Valls i creu des Cementeri).

Plànol 2. Itinerari didàctic pel nucli de Petra

5. CONCLUSIONS

Una vegada analitzats els noms de les vies urbanes, podem concloure que:

El corpus toponímic urbà de Petra és relativament abundant en topònims, més concretament, el 70% dels noms responen a aquesta classificació. Dins aquest grup el subgrup més representatiu és el classificat com a descriptiu, amb un 42%. Ja amb un xifra inferior, el 17%, hi ha els exotopònims, que responen al personatge més il·lustre i amb el qual la majoria de gent del nucli se sent identificada, fra Juníper Serra, així ho demostren les noves vies urbanes que s'estenen cap al sud-oest del poble, que reben els noms de les missions que fundà. Al voltant del 10% de noms són hagiopònims, noms que responen a la situació geogràfica i els relacionats amb el treball. Finalment, els percentatges menors corresponen a altres (5%) i a fets històrics (4%).

Pel que fa als antropotopònims, aquests representen el 30% restant, el qual està repartit de forma més equitativa que el primer grup. Encapçalen la llista els topònims relacionats amb l'Església, amb el 38%, seguits dels malnoms (33%) i a l'últim els antropònims civils, amb el 29%.

Fotografia 7. Plaça de sa Creu

En relació amb l'itinerari presentat, ofereix la possibilitat de mostrar a l'alumnat i a la societat en general diversos aspectes de la història i de la seva evolució fins a l'actualitat, no només del poble de Petra sinó també de les Illes Balears i del conjunt de l'Estat espanyol. El recorregut inclou explicacions sobre els oficis anteriorment exercits, l'illa abans de l'arribada del cotxe, els estils dels edificis més importants del nucli, els fets més significatius i els personatges més il·lustres de Petra i de les Illes Balears.

6. BIBLIOGRAFIA

ANDREU GALMÉS, Jaume (2000): *L'ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*. Ajuntament de Petra.

ANDREU GALMÉS, Jaume; GRIMALT GELABERT, Miquel; RIERA SASTRE, Antoni (2000): *Guia dels pobles de Mallorca. Petra*. Mallorca. Hora Nova, SA.

ORDINAS GARAU, Antoni (2001): *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Palma. Editorial Moll.

TORRENS NICOLAU, Francisco (1982): *Apuntes històrics de Petra (volumen 1)*. Petra. Talleres Gráficos Apostol y Civilizador.

TORRENS NICOLAU, Francisco (1982): *Apuntes históricos de Petra (volumen 2)*. Petra. Talleres Gráficos Apostol y Civilizador.

AA. VV.: *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (volum 13). Palma. Promomallorca.